

Tygielski, Wojciech

"The Swedish imperial experience 1560-1718", Michael Roberts, Cambridge [etc.] 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/2, 424-426

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

administracji lokalnej. Przeprowadzona w połowie XVI wieku tzw. reforma ziem-
ska zwiększyła znacznie uprawnienia organów gminnych. Dając władzę przedsta-
wicielom warstwy bogatych chłopów (kupców), pogłębiła nierówności ekonomiczne
i społeczne w gminach, sprzyjając jednocześnie ożywieniu ich życia społeczno-po-
litycznego.

Praca A. I. Kopanowa stanowi wartościową pozycję w dorobku nauki z za-
kresu historii chłopstwa rosyjskiego.

K. S.

Agrarnaja istorija siewiero-zapada Rossii XVI wieku. Siewier. Pskow, pod red. A. L. Szapiro, Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1978, s. 222.

Książka jest trzecim, kolejnym tomem zbiorowego opracowania przedstawia-
jącego społeczno-gospodarczą historię północno-zachodnich terytoriów państwa
moskiewskiego w drugiej połowie XV i XVI wieku. Poprzednie ukazały się w
1971 i 1974 r. Autorzy zamierzają kontynuować badania rozszerzając je i na na-
stępne stulecia.

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej omówiono w oddzielnych roz-
działach obszary północne (ujezdy Dźwiński, Kargopolski, Ważki i tzw. pogosty
Saamów) oraz ziemię pskowską. Rozdziały poprzedzane są zestawieniem litera-
tury oraz źródeł wydanych i archiwalnych. Część druga stanowi podsumowanie
dotychczasowych tomów syntezy (demografia, wieś, miasto, struktura wielkości
nadziałów chłopskich, obciążenia podatkowe chłopów).

Książka zawiera 61 tabel, indeksy geograficzny i przedmiotowy. Wypada za-
łować, że wydawnictwo tak jak i przy poprzednich tomach poskäpiło miejsca na
mapki, których brak jest dużym utrudnieniem dla czytelnika.

K. S.

Lew W. Czerepnin, Ziemskie sobory Russkiego gosudarstwa w XVI—XVII ww., Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1978, s. 418.

Lew W. Czerepnin zdążył przed śmiercią w 1977 r. przygotować do druku
dzieło o instytucjach stanowo-przedstawicielskich państwa moskiewskiego. Książ-
ka, efekt wielu lat badań, stanowi poważne osiągnięcie historiografii w zakresie
ustroju politycznego Rosji XVI—XVII wieku. Syntetyczny wykład swojej kon-
cepcji rosyjskiej monarchii stanowo-przedstawicielskiej dał autor w opubliko-
wanej w KH 1977, z. 4, s. 927—944 rozprawie „Monarchia stanowo-przedstawiciel-
ska i geneza absolutyzmu w Rosji”, będącej skróconą wersją ostatniego rozdziału
prezentowanej pracy. Zapewne przez nieuwagę pominięto to studium w wykazie
publikacji L. W. Czerepnina na temat soborów ziemskich zamieszczonym w książce
na s. 4.

K. S.

Michael Roberts, The Swedish Imperial Experience 1560—1718. "The Wiles lectures given at the Queen's University of Belfast", Cambridge University Press, Cambridge—London—New York—Melbourne 1979, s. 156.

Nowożytna historia Szwecji zawiera w sobie kilka fenomenów, nad którymi
nie sposób przejść do porządku dziennego zastanawiając się nad europejskim pro-

cesem dziejowym tej epoki. Rola, jaką ten ubogi, peryferyjny w średniowieczu kraj odegrał w Europie od XVI do XVIII w. musi skłaniać do refleksji nad czynnikami stymulującymi jego rozwój i określającymi zaskakująco duże w tym okresie możliwości polityczne i militarne. Szczególnie wiek XVII — szwedzki wiek mocarstwowości (*stormaktstiden*), czy szerzej mówiąc epoka „wielkości” (stworzona przez Gustawa Adolfa, a po jego śmierci ugruntowana przez kanclerza Axela Oxenstiernę, zamknięta śmiercią Karola XII, która — kładąc kres szwedzkiemu absolutyzmowi — kończyła też 150-letni okres wojen a otwierała nową w dziejach kraju XVIII-wieczną epokę „wolności”) — stanowią tematy zajmujące dla każdego historyka niezależnie od jego zainteresowań profesjonalnych.

Michael Roberts (ur. 1908) — w latach trzydziestych wykładowca historii na Rhodes University w Grahamstown w Afryce Południowej, był w czasie wojny dyrektorem British Council w Sztokholmie, a obecnie pracuje w Queen's University w Belfaście. Jego naukową specjalnością jest od lat historia Szwecji. Jest autorem m.in. liczących się na europejskim rynku naukowych prac: „Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611—1632” (Londyn 1953) i „The Early Vasas. A History of Sweden 1523—1611” (Cambridge 1968). Opublikował także w 1967 r. zbiór studiów „Essays in Swedish History” a w roku następnym wydał zbiór dokumentów „Sweden as a Great Power 1611—1697. Government, Society, Foreign Policy”.

Prof. Roberts wygłosił w 1977 r. serię wykładów na temat nowożytnej historii Szwecji w ramach tzw. „Wiles lectures”. Ich owocem jest prezentowana książka. We wstępie autor wyjaśnia, iż wprawdzie w XVI i XVII wieku powstały liczne wielkie nowożytne imperia: portugalskie, hiszpańskie, holenderskie, angielskie, francuskie, a dwa spośród nich, tzn. holenderskie i portugalskie, stworzyły małe — o niewielkim potencjale demograficznym kraje, jednak przykład imperium, które stworzyła Szwecja na Bałtyku i w Niemczech w latach 1560—1660, wydaje się na tyle oryginalny, iż wart jest odrębnej analizy. Zauważyć tu wypada na marginesie, iż owo określenie „imperium” w wypadku Szwecji — ze względu na jego efemeryczność i niewielką skalę — ująć należałoby w cudzysłów (czego Roberts, mimo podkreślenia specyfiki omawianego zjawiska, jednak nie czyni).

W dwóch pierwszych rozdziałach („Powstanie imperium”, „Zasoby materialne i duchowe”) autor stawia problemy i pytania badawcze, które — jego zdaniem — niesie z sobą krótka kariera Szwecji jako wielkiej potęgi: Czy podstawowe czynniki, które stymulowały ten niespodziewany rozwój były natury geopolitycznej, społecznej czy ekonomicznej? Jak było możliwe wytworzenie zasobów finansowych i licznej armii, której ekspansyjne przedsięwzięcia wymagały? W jakim stopniu siedemnastowieczne społeczeństwo szwedzkie było zmilitaryzowane? Jakie znaczenie dla wzrostu szwedzkiej siły politycznej miały oficjalna propaganda i wspierająca ją narodowa mitologia? Wreszcie — czy sytuacja ustrojowa ułatwiała prowadzenie ekspansjonistycznej polityki?

Za moment, w którym imperium szwedzkie osiągnęło swą skończoną formę uznaje autor rok 1660 — tym stwierdzeniem rozpoczyna trzecią część swoich rozważań, poświęconą charakterowi szwedzkiego imperium. Analizuje w niej strukturę ówczesnego państwa szwedzkiego, jego administrację, więzi, które ten organizm integrowały, sprzeczne interesy poszczególnych prowincji, różne reakcje na wzrost potęgi stołecznego ośrodka dyspozycyjnego. Dwie kwestie spośród poruszanych w tej części wydają się najważniejsze: czy rzeczywiście istniało w ówczesnej Szwecji zjawisko zasługujące na miano polityki imperialnej oraz, jak nowoprzyłączone prowincje zapatrywały się na związek ze Szwecją.

W ostatnim rozdziale („Rozpad imperium”) autor stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego, jeśli Szwecja mogła stworzyć swe imperium bez nadmiernego

wysiłku, nie mogła go następnie utrzymać; dlatego upadek był tak gwałtowny i całkowity oraz — wkraczając na teren rozważań historiozoficznych — czy jej kariera jako wielkiej potęgi miała realny wpływ na późniejszą historię kraju.

W końcowych partiach tych rozważań Roberts sięga aż po dzień dzisiejszy odnotowując współczesne przejawy szwedzkiej świetności i szukając śladów wpływu okresu imperialnego na obraz Szwecji dzisiejszej — Szwecji Thorbjörna Fällidina i Olafa Palme. Dostrzegając silne wpływy tradycji historycznej m.in. w składzie panteonu narodowego, celebracji odpowiednich rocznic, poczesnym miejscu historyków wojskowości w historiografii szwedzkiej etc. autor wyraża przekonanie, iż historyczne doświadczenia z okresu wielkości wyraźnie, choć w trudny do zdefiniowania sposób wyróżniają Szwedów spośród ich skandynawskich sąsiadów.

Niewątpliwą zaletą omawianej książki jest przejrzysta ilustracja kartograficzna. Identycznie rozwiązane mapy pozwalają śledzić kolejne etapy ekspansji szwedzkiej w XVI i XVII w., przedstawiają rejonów konfliktów z Danią, Rosją, Polską i Niemcami zaznaczając kolejne szwedzkie sukcesy terytorialne — by w końcu naszkicować punkt docelowy — imperium z 1660 r.

Nie ma w książce oddzielnego zestawienia bibliograficznego — autor wyraża nadzieję, iż brak ten uzupełnią odpowiednio rozbudowane przypisy; niewielka objętość i nieco eseistyczna forma uzasadniają brak indeksu.

Jaka jest więc przydatność omawianej pozycji? Wydawca podkreśla szczupłość literatury poświęconej problemom nowożytnej historii Szwecji, dostępnej w języku angielskim nie mówiąc już o innych. Omawiana praca ma wypełniać tę lukę, dzięki swemu syntetycznemu ujęciu, stać się cenną pomocą zarówno dla studentów, jak i zawodowych historyków. Mimo istnienia łatwo dostępnego polskiego przekładu „Dziejów Szwecji” Ingvara Anderssona (Warszawa 1967) oraz polskiego opracowania — autorstwa Adama Kerstena (Warszawa 1973), praca Roberta z pewnością zainteresuje też polskiego czytelnika ze względu na swe oryginalne, autorskie ujęcie najciekawszego chyba okresu historii Szwecji.

W. T.

Filozofia i myśl społeczna XVII wieku, cz. I—II, red. Zbigniew Ogonowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 738, 468.

Bardzo obszerny (ponad 900 stron samych tekstów) tom najpełniej chyba z dotychczas wydanych realizuje założenia, które przyświecały całości edycji. Autor starał się dać czytelnikom „panoramyczny” przekrój stanu umysłowości Polaków XVII wieku. Nie wahał się więc włączyć do antologii tekstów intelektualnie miernych, czy nawet swoistych aberracji myślowych, o ile tylko były one współcześnie czytane i cieszyły się powodzeniem.

To socjologizujące założenie znalazło odbicie w sposobie klasyfikacji materiału, który Z. Ogonowski dzieli na 6 obszernych grup: I. Myśl społeczna i polityczna. Świadomość stanowa, narodowa, historyczna; II. Kwestia tolerancji; III. Filozofia religii. Więź religijna i spory wyznaniowe; IV. Etyka, estetyka, refleksja nad historią; V. Fizyka, kosmologia; VI. Logika, metafizyka.

Podziałowi publikowanych tekstów została podporządkowana konstrukcja wstępu, który obok uwag o poszczególnych pismach daje czytelnikowi minisyntezy zasadniczych problemów, wokół których zostały one zgrupowane. W przeciwieństwie do tomów poprzednich komentarze mają przede wszystkim charakter przypisów rzeczowych, a nie źródłowych. Tom uzupełnia „Słowniczek wyrazów staropolskich” i szczegółowy indeks osobowy.

M. U.